

NEOLİBERALİZM DÜŞÜNÇESİNİN EVRİMİNDE EKONOMİK KALKINMANIN YERİ

Ömer Emirkadı
Öğretim Görevlisi, Karadeniz
Teknik Üniversitesi, Araklı Ali
Cevat Özyurt Meslek Yüksek Okulu,
e-mail: emirkadi@ktu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5808-249X

DOI : 10.47358/sentez.2020.12
Makale Türü : Derleme
Gönderim Tarihi: 14.12.2020
Düzeltilme Tarihi: 05.02.2021
Kabul Tarihi: 01,03,2021

Bu makaleye atıfta bulunmak için:
Emirkadı, Ö. (2021). Neoliberalizm
Düşüncesinin Evriminde Ekonomik
Kalkınmanın Yeri. ETÜ Sentez
İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi.
Sayı: 3, 1-18.

 iThenticate®

Öz: 70'li yıllarla beraber giderek ivmelenen neoliberal ekonomi politikaları, bir yandan uluslararası ölçekte gerçekleştirilen mal ve hizmet ticaretinin, diğer yandan da sermaye hareketlerinin önündeki engelleri kaldırarak ilerleyen yıllarda ekonomi ile ilgili hemen hemen tüm alanlarda yaşanacak olan kuralsızlaştırma sürecinin ilk adımlarını atmıştır. Endüstri Devrimi öncesi dönemde uygulanan korumacılık politikalarıyla kalkınma sürecini tamamlayan İngiltere, Endüstri Devrimi sonrasında artan üretimi hacminin pazar gereksinimi sonucu serbest piyasa ekonomisi anlayışının temeli olan liberal görüşleri desteklemeye başlamıştır. Büyüyen ekonomilerdeki kâr hadleri ve faiz oranlarının düşüklüğü sonucu az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye girişlerinde önemli artışlar yaşanmış ve gelişmiş ekonomilerin elde ettikleri getiriler de çoğalmıştır. Bu çalışmada neoliberalizmle ekonomik kalkınma arasındaki ilişki ele alınmış, neoliberal düşünceye yöneltilen eleştiriler ve kalkınma kavramının ekonomiler açısından önemine vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kalkınma, Klasik İktisat, Neoliberalizm

Jel Kodları: O, O1.

THE PLACE OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE EVOLUTION OF NEOLIBERALISM THOUGHT

Omer Emirkadi
Lecturer, Karadeniz Technical
University, Araklı Ali Cevat Özyurt
Vocational School,
e-mail: emirkadi@ktu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5808-249X

DOI : 10.47358/sentez.2020.12
Article Type : Compilation
Application Date: 12.14.2020
Revision Date: 02.05.2021
Admission Date: 03.01.2021

To cite this article:
Emirkadi, O. (2021). The Place Of
Economic Development In The
Evolution Of Neoliberalism
Thought. ETU Synthesis Journal of
Economic and Administrative
Sciences. Issue: 3. 1-18.
This article was checked by

 iThenticate®

Abstract: By removing the obstacles to the international trade of goods and services on the one hand and capital movements on the other, the neoliberal economic policies, which gradually accelerated in the 70s, took the first steps of the deregulation process that will be experienced in almost all areas of the economy in the following years. England, which completed its development process with the protectionism policies applied in the pre-Industrial Revolution period, started to support the liberal views, which are the basis of the free market economy understanding, as a result of the market requirement of the increasing production volume after the Industrial Revolution. As a result of low profit rates and low interest rates in growing economies, capital inflows to underdeveloped or developing countries significantly increased, and the yields obtained by developed economies also increased. In this study, the relationship between neoliberalism and economic development is discussed, criticism of neoliberal thought and the importance of the concept of development for economies are emphasized.

Keywords: Classical Economy, Economic Development, Neoliberalism.

Jel Classification: O, 01.

GİRİŞ

Neoliberalizmin kökenleri 1938 yılında gerçekleştirilen Walter Lippmann Kolokyumu'na, teorik anlamda temelleri ise 1947 yılında Hayek'in başkanlığında gerçekleştirilen ve pek çok ülkeden bilim insanını ve entelektüeli bir araya getiren Mont Pelerin Toplantısı'na dek uzanmaktadır (Harvey, 2005; Turner, 2007; Birch ve Mykhenko, 2010). İlk uygulamaları Şili'de görülen neoliberalizmin, daha başlangıçta kendisinden beklenen düzeyde ve yeterince olumlu olmayan sonuçları, Güney Amerika'lı ve özellikle de Şili'li entelektüeller üzerinde olumsuz bir izlenim bırakmasına sebep olmuştur (Boas ve Gans-Morse, 2009). Öyle ki neoliberalizm bu tarihten sonra, uygulama açısından totaliter yönetim modellerinin sorumlusu, ulusal ve uluslararası seviyedeki gelir eşitsizliklerinin ve düşük ücretlerin de nedeni olarak kabul görmeye başlamıştır.

Keynesçi politikalara yönelik eleştiriler, 70'li yılların başındaki petrol krizi ile beraber giderek yoğunlaşmıştır (Dumeniel ve Levy, 2007). Örneğin, 1978'de Xiaoping'in Çin'in aşama aşama kapitalist dünyaya eklemeneceğini ilan etmesi (Harvey, 2005), 1979'da Paul Volcker'ın başkan olması ile birlikte Fed'in faiz oranlarını yükseltmesi, Thatcher'in İngiltere başbakanı ve Ronald Reagan'ın da ABD'ye başkan olması neoliberal politikaların hayata geçirilmesindeki önemli kilometre taşlarını oluşturmuştur (Dumeniel ve Levy, 2007: 28; Palley, 2007).

Neoliberalizme göre, toplumların maksimum refah seviyesine ulaşabilmesinde bireysel girişimcilik faaliyetlerinde serbestleşmeye gidilmesi önemlidir. Ayrıca mülkiyet hakları güvence altına alınmalı ve ticari faaliyetlerin önündeki engeller kaldırılarak iktisadi karar alma süreçlerinde serbest piyasanın hâkim olması sağlanmalıdır (Harvey, 2005). Bu noktada devlet, sistemle ilgili olarak şayet yoksa kurumsal yapıyı oluşturmalı ya da var olan bu yapıyı korumak içinde gereken tedbirleri alarak kolluk kuvvetleriyle sistemi savunmalıdır. Devlet ayrıca iktisadi sürece üretim ve pazarlama yoluyla katılmak biçiminde piyasalara doğrudan doğruya müdahil olmamalı ya da böyle bir rol oynamamalıdır; çünkü devlet, hem piyasa sinyallerini (fiyat) zamanında değerlendirecek yetenekte değildir, hem de güçlü çıkar gruplarının etkisinde kalarak, ekonomiye taraflı ve rasyonel olmayan müdahalelerde bulunabilmektedir (Harvey, 2005).

Neoliberal düşünce içerisinde, devletin rolü üzerine yapılmakta olan tartışmalarda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bir taraftan devlet aygıtını serbest piyasa sisteminin asli kurucu ögesi olarak gören ordoliberalerler bulunurken, Friedman tavrını minimal devleti savunarak göstermiş Hayek ise, genel kuralları belirleyen, bu kuralları muhafaza eden ve gerektiği durumlarda da bireysel özgürlükleri koruma adına müdahalede bulunulması gerektiğini savunan bir bakış açısına sahip olmuştur. Taraflar arasındaki muhtemel uzlaşma Keynezyen refah devletinin reddi üzerinedir ve devletin piyasa odaklı olacak şekilde bir kez daha tasarlanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Neoliberal düşünce, öncelikle ileri kapitalist toplumlarda görülen sermaye doymuşluğu ve yaşanan tıkanıklığın aşılmasında bir yandan yeni ve ucuz şartlarda üretimde süreklilik sağlanması, bu gerçekleştirilirken de aynı zamanda emeğin disipline edilerek artık değerini hayata geçirileceği ve bir yandan da yeni üretim ve tüketim merkezleri arayışlarının gündeme

getirdiği politikaları öncelikli kılan, bir ekonomi yönetimi modelidir. Ekonomide gerçekleşen değişikliklerin politika alanındaki etkileri; kuralsızlaştırma, sermayeye sağlanan sınırsız mobilite, yüksek gelir gruplarından tahsil edilen vergilerin ve toplumsal harcamaların azaltılarak Washington Uzlaşması paralelinde netlik kazanmaya başlamıştır. Toplumdaki eşitsizlikleri giderek arttırmak üzerine kurulu olan bu yapı, ne yazık ki tüm kesimleri eşit şekilde etkilemeyip, daha güçlü olanın hayata tutunabildiği ve hem ekonomik hem de sosyo-kültürel alanda birçok önemli potansiyel gücün de yıkımına neden olmuştur. Yaşanan yıkımlar sadece eski kurumsal çerçeveleri değil, beraberinde iş bölümlerini, sosyal ilişkileri, düşünce biçimlerini ve toplumsal hizmetleri de etkilemiştir (Harvey, 2015; Beaud, 2015).

Bu çalışmada öncelikle, neoliberalizmin kendisini var eden tarihsel geçmişi üzerinde durulmuş daha sonra neoliberal iktisat politikaları irdelenerek, küresel kalkınma sorununun çözülebilmesinde faydalı mı, yoksa sorunun bizzat kendisi mi olduğu sorularına yanıt bulunmaya çalışılmıştır. Bunun için de neoliberal paradigmanın ekonomik kalkınmaya bakış açısı değerlendirilerek genel bir derleme yoluna gidilmiş ve literatüre kazandırılmaya çalışılmıştır.

TEORİK ve TARİHSEL AÇIDAN NEOLİBERALİZM

Neoliberalizm son yıllarda gerek sosyal bilimlerde, gerekse ekonomi bilimi içerisinde sıklıkla dillendirilen bir kavram olmuştur. Öyle ki kavram sosyolojiden coğrafyaya, kentleşme teorisinden antropolojiye kadar çok geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Bununla birlikte neoliberalizm kavramının nasıl tanımlanacağı ile politik ve kuramsal anlamda bir proje olup olmadığı konuları sürekli olarak tartışma konusu olmuştur.

Kavramın açıklanması içeriğinin oldukça geniş kapsamlı olmasından ötürü zorlaşabilmektedir. Kavramı tanımlamayı amaçlayan çalışmalara bakıldığında; teorik bir öğreti, kapitalizmin yeni bir aşaması veya sosyal sınıflar arasındaki güç yapısı gibi görüşler öne çıkmaktadır.

1930 ve 40'lı yıllar neoliberalizmin ortaya çıkmasında oldukça kritik bir dönemdir. Söz konusu dönem sosyalist hareketin ideolojik olarak hâkimiyetini artırdığı ve tersine batı dünyasında da liberalizmin etkisinin azaldığı bir dönemi temsil eder.

Neoliberal düşüncenin tarihsel sürecinde yaşanan diğer bir önemli dönüm noktası uygulanacak politika tercihlerinin belirlenmesidir. Nitekim Dumenil ve Levy'nin çalışması bu duruma bir örnek olarak verilebilir. Yazarlarca 1979 yılı, yeni dönemin simgesel tarihi olarak görülmektedir. 1979 yılında Federal Reserv'in faiz oranlarını ani bir şekilde yükseltmesi sonucu neoliberal düşüncenin zemininin sağlamlaştırılmasında monetarist görüş öne çıkmış ve bu minval üzere yeni bir kurumsal yapılanma ve politika tercihleri, gündemi yoğun bir biçimde meşgul etmeye başlamıştır (Dumenil ve Levy, 2009).

Neoliberal düşüncenin ne olduğunun ve neyi hedeflediğinin anlaşılmasına eleştirel bir bakış açısıyla katkı veren ekonomi politik geleneği içerisinde yapılan çalışmaların en

bilinenlerinden birisi, Harvey'in (2005) yaptığı çalışma olmuştur. Harvey; özellikle tercih edilen vergi politikalarıyla, öncelikle gelirin yeniden dağılımının tesisi ve sonrasında da mülkiyetin el değiştirmesinin hedeflendiği iddiasındadır. Bunu realize etmek içinde; özelleştirme uygulamaları ve metalaştırma gibi topyekûn piyasalaştırma ve deregülasyon çabalarıyla toplumun önemli bir bölümünün daha önce büyük oranda bedelsiz olarak ulaşabildikleri ve başta eğitim - sağlık olmak üzere çeşitli hizmetlere olan erişimlerinin minimize edilmesi gerekmektedir. Harvey, neoliberalizmin teoride daha fazla özgürlük vadetmesine rağmen, uygulamada yalnızca belli bir zümre ya da seçkinlerden oluşan üst bir sınıfı ortaya çıkartacak siyasi bir proje olduğu düşüncesindedir. Harvey, neoliberalleşme çabalarının bu kazanımları elde ederken, kapitalizmin 1970'lerde yaşanan krizle patlak veren sermaye birikimi problemini çözerek ya da yeni zenginlik yaratarak değil, sınıflar arası gelir paylaşımını ekonomik açıdan dezavantajlı kesimler aleyhine dönüştürerek elde ettiği tespitini yapmaktadır. Dumenil ve Levy ise aynı konu üzerinde, aslında neoliberalizmin elit ve seçkin bir sınıfın veya sermayenin mülkiyetinin kurumsal bir şekli olmadığını, bir sınıf yapısı içerisindeki iktidar ilişkilerinin bir biçimi olduğunu ifade etmektedir (Dumenil ve Levy, 2009).

Yazarlar, kapitalizmin son aşaması olarak kabul ettikleri neoliberalizmin temel özelliğinin, kapitalistlerin kârının artması ve iktidarlarının korunması olduğu düşüncesindedirler (Dumenil ve Levy, 2009). Zaman zaman melez bir toplumsal kimlik olgusu olarak tanımlanan ancak kısaca finans olarak adlandırılabilir bu yeniden inşa süreci, kapitalistlerle finans kurumlarının üst kesimlerini/yöneticilerini bir araya getirmektedir. Bu süreç aynı zamanda ikinci bir finansal hegemonik güç olarak da kabul edilmektedir. Nihayet yazarlar neoliberalizmi; bir gerileme süreci sonrası toplumdaki en zengin kesimlerin güç ve gelirlerinin yeniden yapılandığı, yepyeni bir toplumsal düzen olarak değerlendirilmektedir (Dumenil ve Levy, 2007).

Neoliberalleşme sürecinin temel olarak üç çözümsel adımından bahsedilebilir ki bunlar: regüle edici tecrübe, temsil yetkileri arasında politika transferi ve uluslararası kural/rejimlerin oluşmasıdır. Söz konusu bu kavramlar 1980 yılından itibaren dünya ölçeğinde giderek genişleyen ve mekânsal anlamda yayılan neoliberalizasyon adımlarının dönemselleştirilmesi için esaslı farklılıklar olarak değerlendirilmektedir. Coğrafyacı politik ekonomistler, neoliberalleşmenin geçirdiği tarihi dönüşüm sürecinin içinde üç temel aşama bulunduğunu belirtirken bu aşamalar; erken neoliberalizm, etkisizleştirme neoliberalizmi ve yayılma neoliberalizmidir. Bununla beraber söz konusu bu aşamalar neoliberalizm sürecinin 1970'lerdeki ideolojik tenkitlerden, 80'li yılların ulus devlet projesi ile sürmesine ve 1990'lardan itibaren de global hükümlanlık sürecine geçilmesini de temsil etmektedir (Tickell ve Peck, 2003).

Coğrafyacı politik iktisatçılara göre ilk ya da erken-neoliberalizm aşaması; 70'li yıllarda yaşanan stagflasyon krizi ile tartışılmaya başlanan ve özü itibariyle Keynesyen düşüncenin reddi ve devlet başarısızlığı üzerine inşa edilen, Hayek ve Friedman'ın entelektüel ve ideolojik taslağını hazırladığı neoliberal dönemi ifade etmektedir.

Onlara göre neoliberalleşmenin etkisizleştirme aşaması ise; neoliberalizmin 1970'lerdeki entelektüel felsefi bir proje olması niteliğinden dönüştüğü 1980'li yıllardaki politik ve iktisadi bir projeye geçiş dönemidir. Bu dönemdeki ekonomi politikası tercihleri arasında, devletin ekonomideki payının azaltılarak özelleştirme uygulamalarının yaygınlaştırılması, sendikal faaliyetlerin mümkün olabildiğince askıya alınması ile örgütlü emeğin zayıflatılması ve sıkı para politikası ile sistemik borçlanma başlıkları sayılabilir. Bu bağlamda gerçekleştirilen neoliberal tartışmalar, piyasaların serbestleştirilmesi ve yönetme hakkının restore edilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır (Peck ve Tickell, 2002). Sonrasındaki 90'lı yıllarla beraber neoliberalizm bir genişleme sürecine girmiş, geride bıraktığı son on yıldaki ABD'de Reaganomics ve İngiltere'de de Thatcherizm uygulamalarında şekil bulan sığ neoliberal düşüncenin kurumsal ve politik sınırlarına ulaşılmıştır. Bu dönem aynı zamanda, neoliberalizmin piyasa odaklı bakış açısına yönelik tepkilerin de çoğaldığı bir dönem olmuştur.

Finansal açıdan hareketliliğin hızlandığı 1980'li yıllarla birlikte ortaya çıkan yeni yatırım araçlarına yönelik yabancı yatırımcı ilgisinde de artışların olduğu görülmektedir. Yabancı yatırımlardaki artışlar, mevcut varlık fiyatlarında spekülatif yükselmeleri de beraberinde getirirken aynı zamanda, nominal ve reel faiz oranlarında da artışlara sebep olmuştur. Yaşanan bu süreçte özellikle gelişmekte olan ülkelere gelen yatırımların arbitraj arayan spekülatif amaçlı türden oldukları da dikkat çekicidir (Deveci, 2016). Nitekim bu türden spekülatif sermaye girişleri geldikleri ülkelerde, kısa vadede sağlıklı olmayan, yapay bir büyümeye neden olmuş, uzun vadede ise önemli ekonomik istikrarsızlıklara yol açarak bu ekonomilerdeki kalkınma süreçlerini ve bu yöndeki girişimleri zora sokmuştur.

Yaşanan bu gelişmeler aslında neoliberalleşme sürecinden beklenen yeni kurumsal dönüşümlerinin ortaya çıkışını ve kamu müdahalelerinin de azalma yönündeki değişimini göstermektedir. Ayrıca bu dönem, düşük düzeyde bir enflasyon oranı, kamu harcamalarında ve bütçe açıklarında azalma ile esnek bir işgücü piyasası ve bağımsız bir merkez bankası varlığı üzerine yoğunlaşan bir dönem olmuştur. IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası finans kuruluşları ise bu sistemin kontrolörlüğünü yapmışlardır.

1990'larda uygulanan neoliberal politikalar açısından belirtilmesi gereken bir diğer nokta da, uygulanan ekonomi politikaları sonucunda finansallaşmanın hızlı bir biçimde yaygınlaşıp derinleşmesi ile ekonomik krizlerde yaşanan artışlardır. Küresel ölçekte uygulanmaya çalışılan yayılma-genişleme politikaları sonucu ulaşılan aşırı neoliberalleşme deneyimi 1990'larda Türkiye, Meksika, Arjantin ve Rusya gibi ülkelerle Doğu Asya'da ortaya çıkan finansal krizlerde somut bir hâl almıştır. Krizler sonrasında yaşanan bu olumsuz tabloya karşı finansal istikrarı yeniden sağlayabilmek adına ve doğal olarak neoliberal bir bakış açısıyla, bir takım çözüm arayışlarına girilmiştir. Bu arayışlar içerisinde de özellikle sosyal bir yara haline dönüşmeye başlayan işsizlik sorununun çözümüne odaklanılmıştır. Bunun içinde sosyal politika uygulamaları bakımından yoksulluğun tekrar keşfedilmesi, esnek çalışma modeline ilişkin düzenlemeler, refah uygulamalarının azaltılması ile aktif istihdam politikalarından vazgeçilerek yeniden tasarlanması ve emek piyasasının kurumsal sınırlarının yeniden çizilmesi yoluna gidilmiştir (Peck ve Tickell, 2002).

90'lı yıllara dair dikkat çekici bir diğer konuda, gelişmiş ekonomilerdeki neoliberalizm uygulamalarının yalnızca merkez sağ partilere özgü bir husus olmadığı, İngiltere'de Tony Blair, ABD'de Bill Clinton ve Almanya'da da Gerhard Schroder gibi sosyal demokrat eğilimli parti politikalarının da merkezinde bu düşünce yapısının etkili olduğunun görülmesidir. Nitekim söz konusu dönemde merkez sol partilerin uygulamalarında da pek bir farklılık görülmemiş ve bu doğrultuda özelleştirmeye dönük yoğun çabalar, daha az devlet ve işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi gibi ekonomik tercihler sonucunda neoliberal hegemonyanın gerek kurumsal gerekse de politik açıdan kuvvetlenmesine büyük oranda destek olunmuştur. Aynı zamanda Üçüncü Yol ya da Soft Neoliberalizm olarak da adlandırılan (Peck ve Tickell, 2002) neoliberalleşme süreci, öncelikle 1970'li ve 1980'li yıllarda devletin minimalleşmesi ve deregülasyon uygulamaları üzerine kurgulanmış siyasi ve iktisadi bir projeye, 90'larda da yeniden dizayn edilmiş kurumların öncülüğünde ve teknokrasiden yana bir idari yapıya dönüşerek kendi içerisindeki gelişimini devam ettirmiştir.

1980'li yıllar gelişmekte olan ülkeler açısından plansız bir biçimde sermaye hareketlerinin libere edilmesinin neden olduğu problemlerden ve temel olarak da döviz kuru kaynaklı krizlerin derinden hissedildiği yıllar olmuştur. 2000'li yıllarla beraber neredeyse tümüyle küreselleşmiş olan dünyada, hemen hemen bütün dengeler değişmeye başlamış, özellikle de iletişim teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü yenilikler, teknoloji transferi biçiminde Çin, Hindistan, Güney Kore, Tayvan, Tayland, Singapur, Malezya, Endonezya, Brezilya, Türkiye ve Rusya gibi yükselen piyasa ekonomilerinde radikal değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Gene bu dönemde finansal piyasalardaki türev ürünlerin giderek artan kullanımı, başta ABD olmak üzere gelişmiş ekonomilerdeki yapısal problemlerin derinleşmesine yol açarken beraberinde 2008 krizini getirmiştir.

2000'li yılların başlangıcından günümüze kadar geçen süreç, gelişmiş ülkelerin içerisinde bulunduğu sorunların ve bu sorunlara çözüm yolları olarak da başta faiz indirimleri ve merkez bankası bilanço büyüklüklerinin arttırılması gibi spesifik parasal tedbirlerle uygulanan para politikası önlemlerine rağmen bir türlü ve tam manasıyla atlatılamamıştır. Bu durumun bir diğer yansıması da gelişmiş ekonomilerin küresel rekabetteki avantajlarını kaybetmeye başlamaları yönünde olmuştur. 2008 Krizi klasik iktisadın "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" söyleminin ve içerisinde bulunduğumuz 2020 yılında yaşanan ve tüm dünyada yarattığı ağır tahribatın etkilerinin derinleşmesine hissedildiği pandemi süreci de, kapitalizmin tüm dünyada hâkim ideolojisi durumundaki neoliberal paradigmanın zaten hali hazırda tartışmalı olan uygulamalarının daha da sorgulanır olmasına neden olmuştur.

WASHINGTON KONSENSÜSÜ ve YENİ KALKINMA SÖYLEMİ

Kapitalist sistemin yakın dönem tarihinde Altın Standardı, Bretton Woods ve Mali/Parasal liberalizm olmak üzere üç para sistemi uygulanmıştır. Bunlardan Altın Standardı ve Bretton Woods sistemleri ile döviz kurları ve sermaye hareketlerinde bir istikrar yakalanmaya çalışılmıştır (Arın, 1997). Altın Standardı sistemi, dünya ekonomisinde 1870 yılı ile 1929 Büyük

Buhranı'na dek uygulanagelmıştır. Bretton Woods Sistemi ise İkinci Dünya Savaşı'nın sürmekte olduğu yıllarda, gelişmiş ülkelerin yeni bir uluslararası para sistemi oluşturma gayretleri sonucunda kurulmuştur. Bu sistem aracılığıyla altın standardının sabit kur sistemine olan olumlu yönlerinin belirginleşmesi ve gene bu sistemin ülke ekonomilerine getirdiği olumsuzlukların ortadan kaldırılması düşünülmüştür. Ayrıca altın standardı sisteminin kısa vadeli sermaye hareketlerinde spekülâtif hareketlere ve sermaye kaçışlarına sebep olabileceği kaygıları, Bretton Woods Sistemi'nin ortaya çıkışının bir diğer sebebidir (Arın, 1997). Bretton Woods Sistemi 1944 ile 1971 yılları arası dönemde uygulanmıştır. 1973 yılında ABD dolarının devalüe edilmesinden ötürü uluslararası para sistemi çökmüş ve petrol fiyatlarında önemli ölçüde artışlar yaşanmasıyla da ekonomideki risk ve belirsizlikler artmıştır. Bu dönemde petrol fiyatlarında yaşanan dramatik artışlar aynı zamanda OPEC üyesi ülkelerin bütçe fazlası vermelerini de beraberinde getirmiştir. Elde edilen gelir fazlalıklarını Avrupa'daki bankalarda değerlendirmeyi tercih eden bu ülkeler, aynı zamanda kıta Avrupa'sında da büyük meblağlara ulaşan finansal bir fazlalık oluşmasına yol açmışlardır. Ne var ki biriken bu petro-dolar fazlaları gelişmiş ülke bankaları arasında gelişmekte olan ülkelere yönelik risk algısında bir azalmaya ve bu ülkelere bir borç verme yarışının başlamasına sebep olmuştur. Nihayet bu süreç tahmin edilebileceği üzere gelişmekte olan ülke ekonomilerinde kredi genişlemesi ve kapasite fazlasına yol açarak bir müddet sonra 1982 yılında yaşanan Meksika borç krizinde olduğu gibi, gelişmekte olan ülkelerin borçlarını ödeyemez hale gelmeleri ile sonuçlanmıştır (Yıldızoğlu, 2000). 1982 Meksika Krizi zamanla tüm dünyaya yayılarak hemen hemen tüm ekonomileri etkilemiştir. Gelişmiş ülkeler alacaklarının tahsili amacıyla, ABD'nin öncülüğünde hazırlanan Baker Planı'nı yürürlüğe koymuşlardır. Baker Planı, büyük ölçüde azgelişmiş ülkelere dönük yeni kredi paketleri açılmasını ve IMF'nin (bir anlamda) şart koştuğu yeni neoliberal uygulamaları içermektedir (Balkan, 1997).

Gelişmekte olan ülkeleri deyim yerindeyse yeni deneyimler kazanabileceği bir laboratuvar gibi gören IMF, bu bakış açısından hareketle krize girmiş ülkelerin pek çoğuna benzer sıkı para ve maliye politikası önlemlerinden oluşan reçeteler sunmuştur. Dünya Bankası da bu ülkelerin dünya ekonomisine eklemlenmesinin yolunu açacak yapısal uyum programlarını devreye sokmuştur. Washington Konsensüsü'nün dünya ölçeğinde popüler olmasının temel sebeplerinden ikisi oldukça önemlidir. Bunlardan ilki İkinci Dünya Savaşı'nın hemen akabinde kalkınma öğretisinin uygulanmasında yaşanan sorunlarken, bir diğer sebep de, 70'li yıllarla beraber başlayan ve yaklaşık 10 yıl civarında uygulanabilme imkânı bulan ithal ikameci sanayileşme politikaları sonucu devletin ekonomik alanda başarısız olduğu iddiasıdır (Parasız, 2003). Tüm bu gelişmeler ışığında Washington Konsensüsü'nün önemli oranda uygulama alanı bulduğu söylenebilir. Ayrıca kavram ilk defa, John Williamson tarafından Latin Amerika'da yaşanan kalkınma tecrübesi üzerine yaptığı bir araştırmasında sistematik hale gelmiştir.

Washington Konsensüsü ile başlayan kuralsızlaştırma uygulamalarının içerisine; sermaye kontrollerinin kaldırılması, finansal hizmet sektörüne giriş serbestliği ve yabancı sermayeli bankaların özel mülkiyet haklarının korunması vb. başlıklar da eklenmiştir (Williamson ve Mahar, 2002). Bu gelişmeler ışığında Washington Konsensüsü, 1980'lerin başlarında özellikle

ABD (Reaganomics) ve İngiltere’de (Thatcherizm) uygulanan neoliberal politikaların bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Washington Konsensüsü’nün az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik önermeleri ile yoğun kuralsızlaştırma çabaları sonucunda, arbitraj arayan önemli miktarda kısa vadeli sermaye, kârını ençoklaştırmak amacıyla bu ülkelere yönelmiş ve zamanla birçok ülke ekonomisinin krizlere karşı olan kırılma noktalarını da artırmıştır. Dolayısıyla iç tasarrufları yeterli olmadığı için kronik olarak cari açık veren ve bu tür kısa vadeli sermaye girişleri (sıcak para) ile suni bir refah ortamı sağlayan ekonomiler, uzun vadede rekabet etme yeteneklerini de kaybetmiş ve dışa bağımlı bir ekonomiye dönüşmüşlerdir (Öniş ve Şenses, 2003).

Washington Konsensüsü, diğer iktisadi sistemlere yaşama şansı tanımayan neoliberalizmin bir anlamda ulaştığı zirve noktasını temsil etmektedir. Öyle ki neoliberal bakış açısı, Washington Konsensüsü ile tam olarak kimliğini bulmuştur. Ancak sosyal boyutu çoğunlukla eksik kalan Washington Konsensüsü’nün geniş halk yığınları üzerinde olan olumsuz etkilerinin azaltılması amacıyla Post-Washington Mutabakatı ortaya konulmuş ve neoliberalizmin asla taviz vermediği kuralsızlaştırma uygulamalarını belli ölçüde yumuşatmak için, modele genişletilmiş sosyal güvenlik sistemi ile uygulanabilir nitelikteki bir takım pozitif ayrıcalıklar eklenmiştir. Ayrıca kalkınmacı bir bakış açısıyla toplumsal refah seviyesinin yükseltilmesi ve yoksul kesimlerin gelirlerinde artış sağlanmasına dönük çabalara özel sektörün de katılımı amaçlanmıştır. Devletin rolünün yeniden hatırlandığı bu yeni dönemde, kalkınma politikalarının sağlıklı bir biçimde uygulanabilmesi için, daha etkin ve nitelikli bir kurumsal model aracılığıyla uygulanacak ekonomi politikalarının, gelir dağılımında eşitliği sağlayan bir yapıda olacağı vurgulanmıştır. Başta eğitim ve sağlık olmak üzere toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren konulara verilen önem artmış, devlet aygıtının yönetim, saydamlık ve hesap verilebilirlik boyutunda yeniden düzenlenmesi önerilmiştir (Öniş ve Şenses, 2003).

97 Asya Krizi’nin de etkili olduğu bu dönemde Post-Washington Konsensüsü’nün, Washington Konsensüsü’nde tespit edilen temel felsefeden ayrılmadan, öngörülen yeni kalkınma hedeflerinin uygulanmasında birbirinden farklı metotların tercih edildiği ifade edilebilir.

NEOLİBERAL EKONOMİ POLİTİKALARINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Neoliberal ekonomi politikalarının savunucusu olanların neredeyse bütün ekonomik sorunlara çözüm olarak gördükleri neoliberal söylem, tartışmaya oldukça açık bir kavramdır.

Neoliberalizme yapılan başlıca eleştirilerden biri, iktisadi ilişkileri toplumsal ilişkilerin içinde değil, toplumsal ilişkileri iktisadi ilişkiler içerisinde değerlendirmesidir. (Munck, 2007). Bu konuyu izah edebilmek içinde Polanyi’den yapılan aşağıdaki alıntı sıklıkla referans gösterilmektedir;

İktisadi ilişkilerin tümüyle piyasaların kontrolü altında olması düşüncesi, o toplumun örgütlü bir yapıya kavuşmasında ve sonrasında da bu örgütlü yapının tamamı üzerinde etkileri

olan bir takım sonuçlar doğuracaktır. Bu durumun sonuçlarından birisi olan ve tüm toplumun sanki piyasanın yardımcı bir parçasıymış anlamına gelen bu türden bir gelişme, daha dar kapsamlı olan ekonomik faaliyetlerin toplumsal ilişkilerin içerisinde ele alınması yerine, toplumsal ilişkilerin iktisadi sistemin içerisindeymiş gibi değerlendirmelerin yapılmasına sebep olacaktır (Polanyi, 1944'den aktaran: MacEwan, 2007).

Neoliberal bakış, piyasaların etkinliğini maksimuma çıkardığına inandıkları rekabet kavramına büyük önem vermiştir. Fakat rekabetin genel olarak, rekabet gücünü ellerinde bulunduran işletmelerin, rekabet gücü görece daha düşük olan işletmeleri piyasa dışına itmesinden ötürü, monopol ve oligopol türü eksik/aksak rekabet piyasaları ortaya çıkmaktadır (Harvey, 2005).

Neoliberal ekonomi uygulamalarının eleştirildiği başka bir husus, aslında bir piyasa başarısızlığı olan ve bir iktisadi ajanın gerçekleştirdiği ekonomik faaliyet sonucunda ortaya çıkan fayda veya zararın tümünü karşılayamaması şeklinde tanımlanabilen dışsallıklar kavramıdır. Neoliberal uygulamalarının savunucularının da kamu müdahalesini haklı gördükleri böyle bir duruma örnek olarak çevre sorunları verilebilir (Harvey, 2005).

Tam ve ters bilgi problemi de neoliberalizmin eleştirildiği başka bir konudur. Piyasanın taraflarından herhangi birisinin, diğer tarafa göre daha fazla bilgiye sahip olduğu duruma ters bilgi denilmektedir (Harvey, 2005). Örneğin ilk kez otomobil almayı düşünen birisiyle, bu işi profesyonel olarak yapan diğer taraf, otomobiller hakkında doğal olarak eşit seviyede bilgiye sahip değillerdir. İktisadi aktörlerin tümünün piyasa hakkında tam bilgiye sahip olması hayali bir durumdur.

Bireyselliği öne çıkarıyor olması da neoliberallerin eleştirildiği bir başka varsayımdır. Diğer bir ifadeyle, toplumsal yaşam büyük oranda kolektif bir biçimde yaşanırken neoliberalizm, bireyselliği ön plana çıkaran bir bakış açısına sahiptir. Bununla beraber aile yaşamını ve toplumu regüle eden kurumlar, bireysellik sonucu bir anlamda çökmektedir (Harvey, 2005). Toplumdaki sendika gibi örgütlü yapılanmalara da, piyasaların etkin bir şekilde çalışmalarına engel olduklarından dolayı pek sıcak bakılmamaktadır. Üstelik bu tür organizasyonların başta faşizm olmak üzere, sosyalizm veya komünizm benzeri yönetim şekilleri ile demokrasiden uzaklaşılması gibi sonuçlar doğurabileceğinden de çekinmişlerdir. Hâlbuki demokrasi açısından daha önemli olan, hatta korkulması gereken husus, bağımsız olması gerektiği söylenen ya da olduğu iddia edilen ulusal tüm ekonomi, mali ve finans kurumlarının, elit kişilerce yönetilen uluslararası kuruluşların denetimine tabi olmalarıdır (Harvey, 2005).

Neoliberal düşüncenin savunduğu, sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılmasına ilişkin görüş de, en çok eleştirilenler arasında yer almaktadır. Bretton Woods'un 1973 yılında çöküşü sonucu küresel finans hareketleri farklı bir yönde evrilmeye başlamıştır. Öyle ki bu gelişmeden sonra, döviz kurları üzerindeki manipülatif ataklar sonucu kurlarda meydana gelen değişikliklerle yatırımcıların risk iştahının artması ve teknolojik inovasyonlarla sermaye hareketlerinin serbest dolaşımının küresel olarak mümkün olması, finans sektörünün oldukça karlı bir yatırım alanına dönüşmesine sebep olmuş, aynı zamanda finansal işlem

hacminin, ticari işlemlere oranla çok daha büyük ölçüde artmasını da beraberinde getirmiştir (Oman, 1999).

Ticari ve finansal akımlarında ve işlem hacimlerinde yaşanan artışların, gelişmekte olan ülkeler yerine çok uluslu işletmelerin menfaatlerine hizmet ettiğine dair tartışmaların artması da, diğer bir eleştiri konusudur. Öncelikle sermaye birikimi, enformasyon ve her türlü teknoloji olmak üzere, pek çok bakımdan eşit olmayan tarafların sanki eşitmişçesine aynı piyasada bir araya gelmeleri sonucu, çok uluslu işletmelerin önemi ve hâkimiyetinin git gide artmakta olduğu görülmüştür (Başkaya, 2004).

Ayrıca, piyasanın önünü açan iktisat politikalarının uygulanması sonucunda ortaya çıkan iktisadi büyümeyle yoksulluğun azalacağı ve gelir dağılımındaki adaletsizliklerin kendiliğinden düzeleceği konusu da Washington Uzlaşmasına yönelik eleştirilerden birisidir (SaadFilho, 2010).

2008 finansal krizi ile beraber neoliberal ekonomi politikalarına yönelik eleştiriler artarak sürmüştür. Yaşanan 2008 krizi daha önceki kriz örneklerinden farklı olarak gelişmekte olan ekonomilerden ziyade gelişmiş ülke ekonomilerinde daha derinden hissedilmiştir. Ekonomik bunalım ya da durgunluk dönemlerinde krizden çıkışta salt para politikası tedbirlerine başvurarak sorunun çözülemeyeceği büyük ölçüde anlaşılmıştır. Önceden düşünülenin tersine, bu tür kriz dönemlerinde örneğin, konjonktürel dalgalanmaların getireceği istikrarsızlığın olumsuz etkilerini dindirebilmek amacıyla ya da bir ekonomik krizden çıkış senaryosunda para politikasının sorunlara çözüm olma bakımından yetersiz kaldığı durumlarda, maliye politikası uygulamalarının da önemli bir rol üstlenebileceği anlaşılmıştır. Dolayısıyla finans piyasaları için de bazı regülasyonlar yapılmalı ve makroekonomi politikalarının sil baştan ele alınması gerekmektedir (Blanchard vd, 2010).

NEOLİBERALİZM ve EKONOMİK KALKINMA

Geride bıraktığımız son 40 yıllık süreçte, insanoğlunun kullandığı/yararlandığı ya da birebir içerisine dâhil olduğu, akla gelebilecek pek çok alan ve konu, küreselleşme sürecinden kendine düşen payı almıştır. Bu süreçte teknolojiye yaşanan baş döndürücü hız sonucu küçük bir köye dönüşen dünyada yaşanan her türlü ekonomik gelişme de, bu değişime bir biçimde uyum sağlamıştır. Kalkınma söylemi de söz konusu dönemde birçok bakımdan üzerinde yoğun tartışmaların yaşandığı bir kavram olmuştur. Doğası gereği ekonomik kalkınma adına yapılması gerekenler veya yapılanlar, tümüyle kamu otoritesi aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve kalkınma kavramı da yaşanan gelişmelerden etkilenmiştir.

Neoliberal paradigma üzerine yapılan pekçok tartışma günümüzde de yapılagelmektedir. Tıpkı neoliberalizmde olduğu gibi ekonomik kalkınma kavramı da bu süreçte epeyce tartışılmış, değişiklikler göstermiş ve bu düşünve yapısından etkilenmiştir. Ekonomik kalkınmanın tesisi adına uygulanan plan ve programlar genellikle devlet eliyle yapılmış, devletin teşvik ve yönlendirmeleriyle de stratejik alanlar öncelikli olmak üzere ülkelerin birçok alanda ilerleme

sağladıkları görülmüştür. Aynı zamanda yaşanan bu gelişmeler ekonomik kalkınmanın yönlendirilebilir, yönetilebilir ve dinamik bir kavram olduğunu da göstermiştir.

Niceliksel bir anlam taşıyan büyümenin yanı sıra ekonomideki niteliksel değişimi de ifade eden kalkınma kavramı, yalnızca üretimdeki ya da kişi başına düşen milli gelirdeki artışları değil, bu büyüklüklerin yanında o ülkenin iktisadi, sosyo-kültürel ve eğitim gibi önemli toplumsal göstergelerinde yaşanan olumlu dönüşümleri de ortaya koymaktadır. Tarihin pek çok döneminde yaşanan uluslararası gelişmeler, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin aleyhine çalışmıştır. Bunun sebebi de küresel gücü ellerinde bulunduranların ve yönettikleri uluslararası kuruluşların önerdiği kalkınma politikalarıdır. Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ekonomilere önerilen ve ekonomik kalkınmayı sağlayacağı iddia edilen politikalar, aslında neoliberal hegemonyanın gayet iyi bildiği, fakat yapmaktan da geri durmadığı dengesiz güç karşılaştırmasının bir işareti olarak, bu ekonomilerin gelişmişlik düzeylerinin aslında sürekli olarak hep aynı kalmasını sağlamaktadır. Ancak yaşanan bu gelişmeleri yalnızca neoliberal ekonomi politikalarına bağlamak da çok doğru olmayacaktır. Böylesine önemli gelişmelerin yaşanmasında en büyük pay tabiki küreselleşmeye aittir. Küresel ölçekte faaliyet gösteren çokuluslu işletmelerin günümüzde hemen hemen her yere ulaşabilmeleri, enformasyon teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak gittikleri coğrafyaya hızlı uyum sağlamaları ve ucuz işgücü sayesinde nüfuz edebildikleri çalışma alanlarının genişlemesi ile elde ettikleri sermaye birikimi sonucunda giderek güçlenmeleri de bu bakımdan önemlidir.

Günümüzde uluslar arası alanda yaşanan hemen hemen her tür gelişmenin gelişmişlik düzeyleri yüksek ve kalkınmış ekonomiler lehine yaşandığı görülmektedir. Bu durumun nedeni küresel hegomon yapı ve uluslar arası kurumların ekonomik kalkınmaya bakış açılarıyla doğrudan ilgili olmasıdır. Tavsiye edilen politikalar ister istemez bir takım ideolojik yaklaşımlar içermektedir. Dolayısıyla da bu durum ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyi karşılaştırmalarının bir sonucu olarak, bu ülkelerin ulaştıkları kalkınma seviyelerinde elle tutulur bir değişim olmadığı yönünde yorumları da sıklıkla beraberinde getirmektedir (Şenses, 2004).

Kalkınma kavramının ilk olarak dillendirilmeye başlaması, İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme denk düşmektedir ve devamında gelen yaklaşık 25 yıllık zaman dilimi boyunca oldukça popüler olan kavramın 70'li yılların başlarında görülen krizin de etkisiyle yavaş yavaş geri planda kaldığı görülmektedir.

Bunun esas olarak iki sebebi olduğu ifade edilmekte olup, bunlar:

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte siyasal bakımdan hürriyetlerine kavuşan ülkelerin, ağırlıklı olarak neoliberal politikalara başvurmak yerine, kendi iç dinamikleri ile sanayileşme sürecine yönelmeleridir. Bu ülkeler serbest piyasa söylemi ile dünyaya eklenmek yerine, öncelikle kendi iç piyasa dinamikleri ile toparlanmaya ve ekonomik kalkınmalarını tamamlamaya ve yine siyasi açıdan bağımsızlıklarını elde etmiş olan bu ülkelerin, bireysel yatırımcılardan borçlanmak yerine, devletlerden borçlanmak suretiyle sermaye teminini ön planda tutmuş olmaları sonucunda uluslararası finans piyasalarına uzak kalmış olmalarıdır (Şenses, 2004).

Öte yandan İkinci Dünya Savaşı savaşa giren devletlerde büyük yıkımlar meydana getirmiştir. O dönemde Amerika'nın, savaşa giren diğer ülkelere kredi açabileceğini söylemesinin ardından Marshall Planı olarak da bilinen kredi programları başlatılmış, ihtiyaç duyan ülkeler ABD'den kredi kullanmışlardır. Bu krediler savaşın kaybeden ülkelerinin hızlı bir şekilde yaralarını sarmasını sağlamıştır. Sonraki yıllarda ise az gelişmiş ülkelerin birçoğunun bağımsızlığına kavuşmasının ardından ve sonrasında da SSCB'nin yanında birçok sosyalist devletin de dünya siyasetinde ortaya çıkması, iktisadi kalkınmanın başlangıcını oluşturmuştur (Şenses, 2003). Bu açıdan bakıldığında gerek batı gerek doğu bloku olsun aralarındaki inatlaşma arttıkça, bahsi geçen ülkelerin dışında kalan ülkelerin daha çok dikkat çektiği ve dolayısıyla iktisadi kalkınmaya yönelik birçok çalışmanın bu dönemden sonra yapıldığı görülmektedir.

Neoliberal düşünce, Asya Kaplanları olarak da adlandırılan ülkelerin elde ettikleri başarıdaki aslan payının Washington Konsensüsü' nün ortaya koyduğu prensipler doğrultusunda uygulanan serbest piyasa modeline ait olduğunu belirtmişler ve devletin yapısını da olabildiğince minimal ve liberal bir devlet olarak öngörmüşlerdir. Onlara göre devletin üzerine düşen rol, piyasacı mantığıyla davranarak, piyasanın çalışmasına asla müdahil olmama şeklindedir. Neoliberal teorisyenler söz konusu bu ülkeleri ekonomi teorisi ile nicel tekniklerin tarihsel araştırmalara uyarlanması şeklinde tanımlanabilecek "Klimetrik" ekolün öncü ekonomistlerinden ABD'li kalkınmacı Rostow'un, 'Ekonomik Gelişmenin Safhaları' teorisinde ortaya koyduğu kalkış aşamasındaki topluma benzeterek, başta Güney Kore olmak üzere diğer Doğu Asyalı yeni sanayileşen ülkeleri, neoliberalizmin bir başarısı olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda, Dünya Bankası adına ve çoğunlukla da Doğu Asya ekonomileri üzerine araştırmalar yapan Bela Balassa'da, araştırmalarında, özel sektör firmalarının ulaştığı yüksek ihracat rakamları ile milli gelir artışları arasında doğrudan bir ilişki bulunduğu yönünde değerlendirmelerde bulunmuştur. Ayrıca ona göre hükümetlerin, bu yapının sürdürülebilirliğini de garanti etmeleri gerekmektedir (Taban ve Kar, 2004).

Keynes piyasa başarısızlıklarının esas nedeni olarak gördüğü liberalizm uygulamalarına alternatif olarak, devletin piyasalara müdahil olması gerektiğini ifade etmektedir. Keynes, sermayenin global çapta herhangi bir kısıtlama olmaksızın serbestçe dolaşımıyla piyasalarda istikrarın sağlanamayacağını ve tam istihdam hedefine varabilmenin yegâne koşulunun, devletin ekonomiye müdahalesi olduğunu belirtmektedir. Keynes'in bu önermeleri özellikle gelişmekte olan ülkelere benimsenmiş, uygulamada da pek çok iktisadi, mali ve sosyal faaliyet kamu otoritesi aracılığıyla gerçekleştirilmiştir (Arıcıoğlu, 2012). Gelişmekte olan ülkelerde yürütülen kalkınma hamlelerine dönük proje ve uygulamaların Keynesyen bir bakış açısıyla gerçekleştirilmesi ve birçok ülkenin de kalkınma süreçlerinde bu programlar aracılığıyla başarı kazanmaları, liberal düşüncenin asla vazgeçilmez olmadığını ortaya koymuş, yanı sıra istisnasız tüm ekonomilere uygulanabilir ve her koşulda başarı sağlayan politikalar bütünü olduğu söylemini de çürütmüştür.

70'li yılların az gelişmiş ekonomilerinin pek çok yönden gelişmiş ülkelerinkinden farklı olduğu değerlendirmeleri de, ekonomiye devlet müdahalelerinin ne denli gerekli olduğu söylemini desteklemektedir (Şen, 2005).

SONUÇ

Toplumların refah seviyelerinin yükseltilmesi amacıyla yürürlüğe konulan uygulamaların muhtelif hedefleri bulunmaktadır. Bu hedeflerden birisi de ekonomik kalkınmadır. Kalkınma bir toplumun elde ettiği salt bir ekonomik büyümenin ötesinde, aynı zamanda sosyal, kültürel, politik ve idari birçok alanda elde edilen çok daha geniş kapsamlı bir gelişim sürecini ifade etmektedir. Kalkınma hedefine ulaşılması amacıyla da konunun taraflarından uzmanların ve uluslar arası kurum ve kuruluşların tespit ve yönlendirmeleriyle ortaya koyulan çok sayıda program ve politika önermesi bulunmaktadır. Bunlardan biri de bu çalışmada ele alınan neoliberal iktisat politikalarıdır.

Küreselleşme süreci 1990'lı yıllarla beraber neoliberal düşünce ekseninde yeni bir hiyerarşik yapı ortaya çıkarmıştır. Amin'e göre de bu yeni yapı, beş tekel söylemine göre çalışır ve ekonomilerin dünya piyasalarındaki konumu tespit edilir. Söz konusu tekeller; dünya finans pazarlarının finansal denetimi, gezegenin doğal kaynaklarının tekeli kullanımı, medya ve iletişim ve teknolojik tekellerle kitlesel yok etme silahları üzerinde bulunan tekellerdir. Merkez ekonomilerin kontrolündeki bu tekeller, açıkçası hiç de eşit olmayan bir gelişmenin varlığını ispatlar niteliktedir (Amin, 1999: 16-18). Ortaya çıkan bu yeni modele ayrıca ekonomik kalkınma da eklenince toplam refah düzeyinin yükselmesi konusu tartışmalı bir hale gelmiştir. Bu durumun sebebi, söz konusu bu yeni yapılanmanın toplumun çok küçük bir bölümüne egemen ve yönlendirici olma ayrıcalığı tanıyan bir politik ve iktisadi model yaratmasıdır. Dolayısıyla toplumun büyük çoğunluğunun faydasına olacağı iddiasındaki bu yeni yapılanmanın, toplumsal eşitlik sağlama açısından yetersiz kalacağı belirtilmektedir (Berber, 2021:8).

Neoliberal düşünce, esas olarak finansal akımların küresel ölçekte serbestçe dolaşmasını, devletin jandarma görevi dışında yaşamın içerisinde sınırlı olarak kalması gerektiği iddiasında olan bir değerler dizisidir. Neoliberal söylem bu yönde geliştirdiği ve ekonomi üzerine kurguladığı düşünceler doğrultusunda kendisine uygulama alanı bulmaya çalışmıştır. Burada amaçlanan refahın piyasa mantığıyla arttırılmasıdır. Bu düşünce yapısının temellerini oluşturan klasik liberalizm, kesintisiz bir şekilde ve hegemonik bir güç olarak varlığını sürdürürken, 1929 ekonomik buhranı sonucunda Keynes'in ortaya koyduğu görüşler tüm dünyada geçerli olmaya başlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde ilerleyen dönemlerde gerek büyük buhranın etkisi, gerekse bazı ülkelerin siyasal bağımsızlıklarını kazanmaları sonucunda, bu ülkeler öncelikle kendi iç dinamikleriyle kalkınma hamlelerine başlamışlar ve bu yönde elde edilen kazanımlar da devletin ekonomide artık daha etkili olması gerektiğini göstermiştir. Daha sonrasında ise, petrol krizi ile 1997 Asya krizinin de etkileriyle, bir yandan devletin müdahaleci ve korumacı ekonomi politikalarına karşı olumsuz sesler yükselirken bir yandan da kaçınılmaz olarak farklı arayışlar başlamıştır.

Boratav'ın, sermayenin dünya çapındaki sınırsız tahakkümü şeklinde ifade ettiği neoliberalizmin, toplumun tüm kesimlerine ve bilhassa da ekonomik ilişki ve faaliyetlerde

neoliberal model dışında bir seçenek bulunmadığı düşüncesini dayatması, 1980'lere gelindiğinde hemen hemen tüm dünyada kabul görmeye başlamıştı (Boratav, 2019).

Neoliberal görüş; piyasacı bir anlayışla alınacak ekonomi politikası kararlarının, devletin bu yönde alacağı kararlardan çok daha başarılı sonuçlar doğurabileceğini, dolayısıyla da ekonomik kalkınma açısından istenen hedeflere varılabilmesinde daha yararlı olacağını savunmaktadır. Ancak yaşanan tarihsel gelişmeler irdelendiğinde, 1980'li yıllardan günümüze varıncaya dek istisnasız bir biçimde uygulanagelen neoliberalizm ve onun ekonomi politikalarının, iddia edilenin tersine kalkınmanın önünde birer engel oluşturduğu görülmüştür (Deveci, 2016). 2008 küresel finans krizinin de dahil olduğu 1980 sonrası dönemde yaşanan serbestleştirme ve özelleştirmelerin güdümündeki finansal sistemde meydana gelen birçok finansal krizin temel sebebi olarak neoliberal politikalar gösterilmektedir (Deveci, 2016). 2008 yılında hegemon konjonktür içerisinde patlak veren finansal kriz, nedenleri ve sonuçları itibarıyla kapitalist sisteme, meşruiyetine ve vaat ettiği toplum düşüncesine ağır bir darbe vurmuştur (Boratav, 2019). Günümüzde artık geniş halk kitleleri, devletin ekonomiye müdahale etmemesinin, ekonominin her alanının tamamen kuralsızlaştırılmasının bir sonucu olduğunu düşünmekte ve son yıllarda çok sık aralıklarla yaşanan ve hemen hemen tüm dünyada etkili olan krizlerin sebebi olarak görülen neoliberal politikalara karşı yoğun tepkiler vermektedir.

Ekonominin bağımsız bir disiplin haline gelmesinden günümüze kadar geçen süreçte, uygulanmakta olan tüm ekonomi politikalarına yön veren, bu politikalar üzerinde etkili ve aynı zamanda belirleyici olan temel paradigma neoklasik iktisattır (Herrera, 2010). Ancak bu düşünce yapısının, salt kâr maksimizasyonu derdinde olan homo economicusa ve kendi kendini regüle edeceğini söyleyen bir sisteme sahip olan ve bir takım hayallere dayanan temel postülları, giderek daha çok sorgulanmaya da başlamıştır.

Uluslararası kurumların özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından kültür, coğrafya ya da sosyo- ekonomik yapı fark etmeksizin standart veya ortak nitelikteki bir takım reçeteleri dikte etmediği, daha lokal ve ilgili ülkeye özel çözümleri öne çıkaran kalkınma politikalarının ortaya konulması ve uygulanması doğru olacaktır. Neoliberal hegemonyayı törpüleyebilecek, karşıt bir söylemin dillendirilmesi ve inşası, tüm bu adımların atılabilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

Küresel hegemonik güçlerin ve fikirlerinin yapay da olsa destek bulması ile giderek yaygınlaşması karşısında, zaman zaman toplumun çıkarına aykırı bile olsa itiraz edebilmek oldukça önemlidir. Dolayısıyla da ulusal ölçekte politika yapanların kendi toplumsal öncelikleri ve doğrularını gözeterek uygulanacak politika ve programlara karar vermeleri de bu aşamada büyük önem taşımaktadır. Bir ülkedeki toplumsal refah artışının ve sürdürülebilir nitelikte bir kalkınmanın sağlanması, o ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel değerleriyle örtüşmeyen ve hemen hemen tüm ekonomilere önerilen ortak reçetelerle gerçekleştirilemez. Bunların gerçekleşebilmesi, ülkenin geçmişte yaşamış olduğu deneyimlerini gözden geçirerek, kendi ulusal dinamiklerine uygun çözüm yollarını belirleyip uygulayabilecek güçlü bir irade ile mümkün olabilecektir.

KAYNAKLAR

- Amin, S. (1999). *Küreselleşme Çağında Kapitalizm*. Sarmal Yayınevi. İstanbul.
- Arıcıoğlu, B. (2012). Kalkınma Kavramına Küreselleşme Perspektifinden Bir Bakış, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5 (1), 36-53.
- Arın, T. (1997). Türkiye’de ve Dünyada Borçluluk ve Borç Krizi, *İktisat Dergisi*, Sayı 363, Ocak, 50-56.
- Baer, W. ve Maloney, W. (1997). Neoliberalism and Income Distribution in Latin America, *World Development*, Elsevier, 25(3), 311-327.
- Balkan, N. (1997). Az gelişmişlik ve Dış Borç Sorunu, *İktisat Dergisi*, Sayı 366-367, Nisan/ Mayıs, 65-69.
- Başkaya, F. (2004). Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?, *Economic Research Center*, www.erc.metu.edu.tr, (Erişim: 24.11.2018).
- Beaud, M. (2015). Kapitalizmin Tarihi 1500-2010, (Çev) Başkaya, F. Yordam Kitap. İstanbul.
- Berber, P. H. (2021) Neoliberal Küreselleşme Kapsamında Kalkınma Hakkı, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (67), 72-91.
- Birch, K. ve Mykhenko, V. (2010). *Introduction a World Turned Right Way Up*. Birch, K. & Mykhenko (Ed.), *The Rise and Fall of Neoliberalism*. London&New York: Zed, 36-53.
- Blanchard, O., Dell’Ariccia, G. Mauro, P. (2010). Rethinking Macroeconomic Policy, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2010/spn1003.pdf>, (Erişim: 03.03.2019).
- Boratav, K. (2012). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Deveci, T. T. (2016). *Ekonomik Krize Duyarlılık Açısından Neoliberal Politikalara Karşı Kalkınma Politikaları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Dumenil, G. ve Levy D. (2007), Neoliberal (Karşı) Devrim, Saad-Filho, A. & Johnston, D. (Ed.), *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki* (Çev. Umut Haskan). Yordam Kitabevi. İstanbul.
- Dumenil, G. ve Levy D. (2009). *Kapitalizmin Marksist İktisadı*, (Çev.) Pelek, S. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*, New York: Oxford.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, (Çev) Onacak, A., Sel Yayınları, İstanbul.
- Herrera, R. (2010). *Un Autre Capitalisme n’est Pas Possible*, Éditions Syllepse, Paris.
- Mac Ewan, M. (2007). Neoliberalizm ve Demokrasi: Piyasa İktidarına Karşı Demokratik İktidar. (çev: Ş. Başlı ve T. Önel). Saad-Filho, A. & Johnston, D. (eds.). *Neoliberalizm: Muhalif bir Seçki*. Yordam Kitap. İstanbul. 282-292.

- Munck, R. (2007). Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti, (Ed), FILHO A. Saad ve D. Johnston, (Çev.) Başlı, Ş. ve Öncel, T. Yordam Kitap. İstanbul
- Oman, C. (1999). *Globalization, Regionalization, and Inequality*, (Ed) A. Hurrell ve N. Woods, *Inequality, Globalization, and World Politics*. Oxford University Press. Oxford.
- Ongun, M. T. (2002). *Türkiye’de Cari Açıklar ve Ekonomik Krizler, Kriz ve İmf Politikaları*. (Ed) Çolak, Ö, F). Alkım Yayınları. İstanbul.
- Öniş, Z. ve Şenses, F. (2003). Rethinking the Emerging Post-Washington Consensus: A Critical Appraisal. *Economic Research Center*. Working Paper, 4.
- Parasız, İ. (2003). *İkinci Kuşak Kalkınma Politikaları ve Reformlar Washington Uzlaşmasından Post-Washington Uzlaşmasına*. Ekin Kitabevi. Bursa.
- Peck, J. ve Tickell, A. (2002). Neoliberalizing Space, *Antipode A Radical Journal of Geography*, 34 (3), https://www.researchgate.net/publication/227652742_Neoliberalizing_Space, 380-404.
- Saad- F. A, (2010). Growth, Poverty and Inequality: From Washington Consensus to Inclusive Growth, DESA Working Paper, No: 100. https://www.un.org/esa/desa/papers/2010/wp100_2010.pdf, (Erişim: 06.12.2019).
- Snowdon, B. ve Vane, H. R, (2005). *Modern Macroeconomics: Its Origins, Development and Current State*. Edward Elgar. Cheltenham.
- Şen, A. (2005). İktisadi Kalkınmada Devlet-Piyasa Nispi Rollerine İlişkin Tartışmalara Washington-Sonrası Konsensüs Son Noktayı Koydu mu?. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2): 325-342.
- Şenses, F. (2003). Gelişme İktisadi ve İktisadi Gelişme- Nereden Nereye?. *Kalkınma İktisadi Yükselişi ve Gerilemesi içinde*, (Der Şenses, F.). İletişim Yayınları. İstanbul.
- Şenses, F. (2004). Neoliberal küreselleşme kalkınma için bir fırsat mı, engel mi?. ERC Working Paper in Economic, tarihinde <https://erc.metu.edu.tr/en/system/files/menu/series04/0409.pdf>, (Erişim: 24.09.2018).
- Taban, S. ve Kar, M. (2004). *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*. Ekin Kitabevi. Bursa.
- Taylor, C. B. ve Jordan, G. M. (2009). Neoliberalism: From New Liberal Philosophy to Anti-Liberal Slogan, *St. Comp Int Dev.* 44: 14, 137-161. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s12116-009-9040-5.pdf>, (Erişim: 16.11.2019).
- Tickell, A. ve Peck, J. (2003). *Making Global Rules Globalization or Neoliberalization*. Peck, J. & Henry Wai, C.Y (Ed). *Remaking the Global Economy: Economic-Geographical Perspectives içinde* London: Sage.

- Toporowski, J. (2007). *Parasal Uygulamanın Tanıdık Sığınağı: Neoliberal Uluslararası Para ve Finans Rüyası*. (Başlı, Ş. ve Öncel, T Çev.). Yordam Kitap. İstanbul.
- Turner, R. S. (2007). The 'Rebirth of Liberalism': the Origins of Neo-Liberal Ideology, *Journal of Political Ideologies*, 12(1):67-83, DOI: 10.1080/13569310601095614.
- Williamson, J. ve Mahar, M. (2002). *Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme*. (Güven Delice, Çev.) Liberte Yayınları, Ankara.
- World Bank (2005). *Economic Growth in the 1990s: Learning From a Decade of Reform*, Washington, D.C. World Bank.
- Yazıcı, B. (2013). Güncel Sosyal Bilimler Analizinin Sihirli Anahtarı: Neoliberalizm?. *Toplum ve Bilim*, 128, 7-31.
- Yıldızoğlu, E. (2000). *Küresel Kriz ve Dönüşüm, Petrol İş 1997-1999 Yıllığı*, Petrol İş Yayını, Yayın No 58, 41-84.